

วารสารพุทธศาสนาศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๐

บทความ

อภิปรัชตานหัศนะของพระพุทธศาสนา

สุรพช. ทวีศักดิ์

ในชีวิตประจำวัน เราคุ้นเคยกันดีกับคำพูดที่ว่า “เราบ่อมระวังด้วยการไม่อาจองเรว” หรือ “แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมา” เพราะเป็นคำที่เรามักใช้ปลอบใจตัวเอง เป็นแห่งคิด หรือเป็นเหตุผลที่ใช้ยุติปัญหาการกระบวนการทั้งปัญหาขัดแย้งบางอย่างในชีวิตประจำวันที่เราไม่ต้องการให้เกิดความรุนแรงนานปลาย และเดียวยายแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย ซึ่งหมายความว่าเราเชื่อโดยสามัญสำนึกว่าการให้อภัยเป็นวิธีที่ดีอย่างหนึ่งในการแก้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ในชีวิตประจำวัน

ในทางตรงกันข้าม การไม่รู้จักเรียนรู้ที่จะให้อภัยนอกจากอาจก่อความหายใจในระดับบุคคลแล้ว ยังอาจก่อความหายใจในระดับสังคมประเทศาติหรือแม้แต่ระดับโลกได้ด้วย ขอให้พิเคราะห์จากเนื้อหาของข้อความข้างล่างนี้

“ลงท้ายเข้าไปรู้ว่าตีกันเพราะอะไร แล้วก็จะแก้ปัญหาอะไร เพียงแต่ว่าจะต้องเอาชนะ แล้วก็ให้ราษฎร์ไม่มีทางอันตรายทั้งนั้น มีแต่แพ้ คือต่างคนต่างแพ้ ผู้ที่แพ้มีภัยหนักกว่าแพ้ แล้วที่แพ้ที่สุดก็คือประเทศาติ...แล้วจะมีประโยชน์อะไรที่จะหันหน้ากลับกันของชาติปัจจุบัน”^๑

“มองไปที่ประวัติศาสตร์ของสังคมโลกครั้งที่หนึ่งกฎชีหังจากที่ทหารเยอรมันต้องพ่ายแพ้สังคม พากษาไว้ได้พักรับ แต่ในช่วงเวลาถัดกันถ้วน เมล็ดพันธุ์ถูกกล่าวของสังคมโลกครั้งที่สองได้รับการบ่มเพาะขึ้นมา ภายใต้ความจิตของประชาชนชาวเยอรมัน เป็นความรู้สึกที่ว่า เราเป็นผู้พ่ายแพ้ และเราจะต้องไม่ลืมความพ่ายแพ้ตนนี้”^๒

การมุ่งหมาย “เพียงแต่ว่าจะต้องเอาชนะ...” และการพยายามตอกย้ำความรู้สึกว่า “เราเป็นผู้พ่ายแพ้ และเราจะต้องไม่ลืมความพ่ายแพ้ตนนี้” เป็นวิธีคิดที่นำไปสู่ความขัดแย้งไม่จบสิ้น และเป็นการหมกมุนอยู่กับความเจ็บปวดผูกพยาบาทว่าจะต้องหาทางแก้แค้นให้ได้ ความคิดเช่นนี้ทำให้เกิดการของเราว่า “ประวัติศาสตร์ได้ยืนยันว่าปฏิบัติการของเราระหว่างชาติเยอรมันที่นำโดยเพื่อการยึดเดือร์ คือสถาเหตุสำคัญของการหนึ่งของการเกิดสังคมโลกครั้งที่สองที่มีทหารและพลเรือนล้มตายกันห้าสิบแปดล้านคน”^๓ นี่คือตัวอย่างที่ยืนยันสัจธรรมตามพระพุทธศาสนาที่ว่า “แต่

๑ เกิด “เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ” หรือ “พฤษภาเดือด” (ที่มานิยมสار ค.ค. ฉบับประจำเดือนกันยายน ๒๕๕๐).

๒ บทสอนภาษาณ์ของคหทระไถานะ ดำรง “วัฒนธรรมความเมตตา” ที่มาของข้อมูล <http://www.midnightuniv.org/miduniv/page3.thm>

๓ ประพุนพร วัชรเสถียร. โลกร่วมสมัย: ตอบคำถามคนรุ่นใหม่. (กรุงเทพฯ: ป่าเจรา, ๒๕๕๘). หน้า ๓๔.

๑ พระราชาดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานแก่ พลเอกสุจินดา คราประยูร และ พลตรีจำลอง ศรีเมือง เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๕ หลังจาก

ไหนแต่ไม่มา ในโลกนี้ เกรว์ไม่มีรัฐบัตร์ถูกการของเกรว มีแต่รัฐบัตร์ถูกการไม่ของเกรว นี่เป็นกฤษฎาตัว”⁴

การของเรารวบรวมกันข้ามกับการให้อภัย ในขณะที่ การของเราก่อความรุ่นร้อนในใจ ทำให้เกิดการ กระทบกระทั่ง หรือความชักด้วยความรู้สึกเจ็บปวด ที่อาจ ก่อความเสียหายทั้งในระดับปัจจุบันและในอนาคต สังคม หรือ แม้แต่ระดับโลก แต่การให้อภัยกลับช่วยลดความรุ่นร้อนใน ใจ ยังความสงบเย็นให้เกิดขึ้น รักษามิตรภาพและความ สงบสุขในความสัมพันธ์ของผู้คน สังคม และโลก บทความนี้มุ่งศึกษา “การให้อภัย” (Forgiveness) หรือ “อภัยภิถี” ในทัศนะของพระพุทธศาสนา และทดลองเสนอ การประยุกต์ใช้กับแนวทางสันติวิธีและสมานฉันท์ในสังคม บ้านเรา ซึ่งกำลังเผชิญกับความยุ่งยากของปัญหาสาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ และปัญหาความแตกแยกทาง ความคิดอันเนื่องมาจากการณ์ทางการเมืองที่ ดำเนินต่อเนื่องมาตั้งแต่ฝ่ายพันธมิตรประชาธิรัฐเพื่อ ประชาธิรัฐ พยายามเดินขบวนประท้วงขึ้นได้ (อดีต) นายกรัฐมนตรี ทักษิณ ชินวัตร จนเกิดรัฐประหาร ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ แต่ความชักด้วยรุนแรงในรูปแบบ ต่างๆ ยังคงดำเนินเรื่อยมาจนบัดนี้ และไม่มีใครคาดเดาได้ว่าจะยุติลงเมื่อใด (บทความนี้เขียนเสร็จเมื่อต้นเดือน ตุลาคม ๒๕๕๐)

ผู้เขียนขอแยกประเด็นของการพิจารณาออก เป็นสี่ประเด็น คือ (๑) ความหมายของ “การให้อภัย” (๒) เหตุผลของการให้อภัย ซึ่งอาจแยกเป็นเหตุผลทางกฎหมาย ทางจิตวิทยา และทางจริยศาสตร์ (๓) ปัญหา การใช้อภัยวิธีในการขอบคุณสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมไทย และ (๔) การประยุกต์ใช้อภัยวิธีกับแนวทางสันติวิธีและสมานฉันท์ในสังคมไทย

ความหมายของ “การให้อภัย”

ในชีวิตประจำวันที่เราต้องอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นๆ ย่อมมีโอกาสที่จะเกิดการกระทบกระเที่ยงและความขัดแย้งต่างๆ ขึ้นได้เสมอ ทั้งในระหว่างบุคคล ในครอบครัว วงศาสนานิยม หรือการกระทบกระแทกขัดแย้งในระดับสังคม วิธีแก้ปัญหา จึงไม่ตอบโจทย์ให้สามารถแบบต่อต้านพินต่อพิน ที่ต่างฝ่ายต่างเดิมร่างเดินกันไปคนละทางไม่สูงเกี่ยวกัน อีกต่อไป แต่ในใจจากเก็บความชุ่นแค้นเอาไว้ รอวันประทุ ขึ้นมาอีกเมื่อใดก็ได้ถ้ามีสาเหตุมากระตุ้น หรือไม่กี่ทาง旁 ปรับความเข้าใจให้อภัยและยอมรับการอภัยซึ่งกันและกัน ดังนั้น โดยปกติแล้วการให้อภัยจึงเป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่าย คือผู้ให้อภัย กับผู้รับ การให้อภัย การให้อภัยใช้กับเรื่องของบุคคล เพราเฉพาะมนุษย์เท่านั้นในโลกแห่งประสบการณ์ปกตินี้ที่เป็นสัตหาง จริยธรรมซึ่งสามารถเข้าใจและรับผิดชอบการกระทบกระเที่ยง ตนเองได้ คือเราจะเรียกว่าการให้อภัยจากบุคคลปกติ ที่มีวุฒิภาวะรู้จักผิดผิดชอบซึ่งก็ได้แล้วเท่านั้น เราจะไม่เรียกว่าการให้อภัยจากเด็กๆ ที่ยังไม่สามารถรู้เรื่องผิดชอบซึ่งก็ คนวิกฤตฯ แต่สัตว์เครื่องงานที่แสดง พฤติกรรมตามสัญชาตญาณ

แต่ถึงแม้โดยปกติการให้อภัยจะเป็นเรื่องของคนสองฝ่ายก็ตาม บางที่เราใช้การให้อภัยกับตัวเราเอง เช่น เรามักได้ยินคนพูดเสนอว่า “ต่อความผิดครั้งนี้ ผม/ฉันจะไม่ยอมให้อภัยตัวเองเด็ดขาด” หรือมีคำแนะนำในเชิงจิตวิทยาที่อาจช่วยเยียวยาความเจ็บปวดในใจของบุคคลที่กำลังจมอยู่กับความผิดพลาดที่ตนเองอาจไม่ได้จริงใจหรือประราณนาให้เกิดขึ้น เช่นว่า “ทุกคนมีโอกาสผิดพลาดได้เสมอ มนุษย์เราควรเรียนรู้ที่จะให้อภัยในความผิดพลาดของตนเอง” เป็นต้น แต่ในที่นี้เมื่อพูดถึงการให้อภัยเราจะ

ᜄ ເສື່ອງພັນຍົມ ວຽກຄະດີ ພຸທທະວາງໃນຮຽນບຖ. ພິມພົກຮັງທີ່ ।
(ນັບບວງ: ສົມພິໄພ, ແກສະຄ). ມັນ ຄ.

เจาะจงเฉพาะที่เป็นการปฏิบัติต่อกันระหว่างคนสองฝ่ายเท่านั้น

ความหมายของการให้อภัยคืออะไร? ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ.๒๕๕๙ (น.๙๑๗) “อภัย” หมายถึง “ความไม่มีภัย, ความไม่ต้องกลัว” “ให้อภัย” หมายความว่า “ยกโทษให้” ความหมายนี้แสดงนัยอยู่แล้วว่าการให้อภัยเกิดจากการที่มีฝ่ายหนึ่งเป็นผู้กระทำและอีกฝ่ายเป็นผู้ถูกกระทำ ซึ่งผู้ถูกกระทำเป็นฝ่ายที่ยกโทษให้แก่ผู้กระทำ ในชีวิตประจำวันเรามักได้ยินคนพูดคำว่า “ขออภัย” ซึ่งหมายถึงขอให้อีกฝ่ายยกโทษให้ในความผิดที่ตนเองได้กระทำแก่เขาโดยมีเจตนาหรือไม่ก็ตาม แต่บางที่เราก็ใช้คำนี้เป็นการแสดงรายการทางสังคม เช่น “ขออภัยในความไม่สะดวก” “ขออภัยที่ทำให้ต้องรอนาน” ฯลฯ แต่โดยทั่วไปแล้ว การให้อภัยอาจมีทั้งการยกโทษให้แก่ผู้ที่แสดงความสำนึกริดแล้วขออภัย และอาจมีการให้อภัยแม้อีกฝ่ายจะไม่แสดงความสำนึกริดหรือขออภัยก็ตาม โดยปกติอย่างหลังจะปฏิบัติโดยมากกว่า

คำที่มีความหมายใกล้เคียงกับการให้อภัย คือ “โหสิกธรรม” ตามพจนานุกรมฉบับเยี่ยงกัน (น.๙๑๙๕) หมายถึง “การเลิกแล้วตอกัน, การไม่เอาโทษกัน” ซึ่งน่าจะมีความหมายในทำนองว่ามีฝ่ายหนึ่งทำผิดต่ออีกฝ่ายหรือทั้งสองฝ่ายอาจทำผิดต่อกันและกัน และเรื่องกบุคคลโดยเลิกแล้วต่อกันไป ไม่เอาโทษไม่เอาผิดกันซึ่งก็คือให้อภัยกันนั่นเอง ในชีวิตประจำวันเรามักใช้คำที่มีความหมายทำนองเดียวกันนี้ เช่น เรายกตัวว่า “ไม่เป็นไร” เพื่อต้องการบอกว่าไม่ถือสา หรือไม่ติดใจในเรื่องที่คนอื่นกระทำกับเรา แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า “ไม่เป็นไร” อาจมีความหมายดีนี้ได้มากกว่าคำว่า “ให้อภัย” และ “โหสิกธรรม” เพราะบางที่เรายกตัวว่า “ไม่เป็นไร” ในความหมายที่ไม่เกี่ยวกับการยกโทษให้หรือเลิกแล้วต่อกันแต่เป็นการพูดจากสภาพจิตใจที่ยอมจำนำนต่อสภาพปัญหาบางอย่าง เช่น ผู้หญิงบางคนที่ขึ้นชา กับพุทธิกรรมของสามีที่มักกลับบ้านดึกเป็นประจำ อาจพูดตอบใจตนเองว่า “ไม่เป็นไร” ในคืนที่นั่งค่อยสามีจนดึกคืนโดยไม่ปรีปาก

บ่นที่สามีลืมไปว่าคืนนี้เธอเข้าครัวทำกับข้าวที่สามีชอบ และทิ้งห้องรอทานข้าวกับสามีในวันครบรอบการแต่งงาน การพูด “ไม่เป็นไร” ในสภาพการณ์เช่นนี้อาจทำให้บางคนเข้าใจว่ามีความหมายคล้ายกับที่เราพูดกันว่า “ปลง” หรือ “ปล่อยวาง” เพราะไม่ยกให้เป็นเรื่องเป็นราว แต่การ “ปลง” หรือ “ปล่อยวาง” ในลักษณะของจำนำหรือทนแบกรับปัญหาเช่นนี้ไม่ตรงกับความหมายของคำว่า “ปลง” หรือ “ปล่อยวาง” ตามหลักพุทธศาสนาแท้ที่ถูกต้อง

การปลงหรือปล่อยวางตามหลักพุทธศาสนาคือ “การปลงอนิจจัง” เกิดจากการมีปัญญาเข้าถึงความจริงตามกฎธรรมชาติแล้วไม่ยึดติด ไม่ประมาท ไม่ใช่ปลงเพียงเพื่อสนับสนุนอย่างเดียว แต่เป็นการปลงที่ทำให้สนับสนุนได้ด้วยต้นตัวเรื่องแก่ปัญหา และสร้างสรรค์ความดีต่างๆบนพื้นฐานของความเข้าใจความจริงด้วย

ดังนั้น คำว่าให้อภัย โหสิกธรรม ปลง หรือปล่อยวาง จึงมีความหมายเกี่ยวนี้องหรือความเกี่ยวกันในลักษณะที่ว่า ให้อภัยก็คือยกโทษให้ เพราะมีเจตนาที่จะเลิกแล้วต่อกันไม่เอาโทษกัน และที่ตั้งใจเลิกแล้วต่อกันได้ เพราะสามารถปลงหรือปล่อยวางได้เนื่องจากได้ใช้ปัญญาพิจารณาเห็นความจริง เช่น อาจเห็นว่าการให้อภัยหรือการไม่พยายามของเรางานเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตัวเอง เพราะสภาวะจิตที่ให้อภัยช่วยลดความเจ็บปวด ชุนแคน รุ่นร้อน ที่รุ่นเร้าจิตใจ (ช่วยละกิเตตที่เรียกว่า “โทสะ”) และเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกับคนอื่นๆในสังคมอย่างสันติ เป็นต้น

ในทางปฏิบัติการให้อภัยต้องอาศัยพื้นฐานจิตใจที่มีเมตตา เช่นเมื่อเราถูกด่าด้วยคำหยาบคายเร��าวะปฏิบัติอย่างไร? พระพุทธองค์ทรงแนะนำว่า ให้เราเรียนรู้ที่จะมีศรัทธาควบคุมจิตไม่ให้แปรปรวน ไม่ตอบโต้ด้วยความโกรธ และให้แผ่เมตตาต่อผู้กระทำต่อเรา ดังนี้

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปบุตรโต). พิมพ์ครั้งที่ ๑. พุทธธรรม. (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙). หน้า ๗๗-๗๙.

“...คุก่อนนิกழั้งหลาย เมื่อบุคลจะกล่าวโถยกกลับนั่น
สมควรหรือไม่สมควรก็ตาม จะกล่าวคำว่าเรื่องจริงหรือไม่
จริงก็ตาม จะกล่าวคำว่าคำอ่อนหวานหรือคำหยาบคายก็
ตาม จะกล่าวถ้อยคำประกอบคำว่าประโยชน์หรือไม่
ประกอบคำว่าประโยชน์ก็ตาม จะกล่าวคำว่าจิตเมตตาหรือ
คำว่าโถสะก์ตาม...พวกรหอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า จิตของเรารา
จากไม่แปรปรวน เราชักไม่เปล่ง光จากลม ก เราจัก
อนุเคราะห์คำว่าลิ้งขันเป็นประโยชน์ เราชักมีจิตเมตตา ไม่มี
โถสะภายใน เราชักแผ่เมตตาจิตไปลึกลึกล้น และเรา
จักแผ่เมตตาจิตขันไปบุญลัพธ์ใหญ่ยิ่ง ทำประمامณ์ให้ไม่มีรา
ไม่มีพยาบาท ไปคลอดโภ ทุกทิศทุกทางชี้เป็นอรามณ์
ของจิตนั้นดังนี้ คุก่อนนิกழั้งหลาย เนื่องหั้งหลาย พึงศึกษา
คำยอกการตั้งที่กล่าวมานี้แล้ว”^๗

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าว เราอาจแบ่งการให้อภัย
ในทางปฏิบัติเป็นสองช่วงหลักๆคือ ช่วงเชิญเหตุ คือการ
ให้อภัยในขณะที่เราตกอยู่ในฝ่ายเป็นผู้ถูกกระทำ เช่นคุณ
ได้คำว่าคำหยาบคายเป็นต้น ในกรณีเช่นนี้เราต้องมีสติกับ
จิตใจไม่ให้แปรปรวนด้วยอารมณ์โกรธ ไม่ติดใจในการ
กระทำการของอีกฝ่าย และแผ่เมตตาให้อีกฝ่าย ส่วนช่วงที่
สองคือช่วงบ่มเพาะความเมตตา คือเราพึงฝึกจิตให้มี
เมตตาอยู่เป็นนิยมด้วยการหมั่นแผ่เมตตาให้สร้างชีวิต
เพื่อสร้างพื้นฐานอุปนิสัยที่มีเมตตา ให้มีเมตตาเป็นพื้นจิต
เมื่อเชิญเหตุก็จะสามารถให้อภัยได้โดยง่าย หรือโดยปกติ
นิสัย มือวัยเด็กที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตที่ดีงาม
ของตนเอง คือการดำเนินชีวิตที่เรียนรู้ที่จะเข้าใจ และมี
ความรักอย่างลึกซึ้งต่อคนเอง เพื่อนมนุษย์ และสร้างชีวิต

เหตุผลของการให้อภัย

ทำไมเราจึงควรให้อภัย? ผู้เขียนคิดว่ามีเหตุผล
สนับสนุนว่าเราควรให้อภัยแก่เพื่อนมนุษย์อย่างน้อยสาม
เหตุผล คือเหตุผลทางอภิปรัชญา จิตวิทยา และจริยธรรม

^๗ กากูปมสูตร ม. ๒๖๓.

เหตุผลทางอภิปรัชญา เป็นเหตุผลด้านความเป็นจริง
เกี่ยวกับธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ ซึ่งพระพุทธศาสนาของ
ว่ามนุษย์มีธรรมชาติโน้มเอียงในทางที่จะให้อภัย ความ
โน้มเอียงดังกล่าวนี้เป็นคุณสมบัติด้านบวกของจิตที่
เรียกว่า “กุศล mült” ที่มีอยู่สามลักษณะ คือ ความไม่โลภ
(อโถกะ) ความไม่โกรธ (อโโภส) และความไม่หลง
(อโณหะ) ความไม่โถก อาจแสดงตัวออกเป็นความเลี่ยสະ
ເຂົ້າອາຫາ ความไม่โกรธอาจแสดงตัวออกเป็นความเมตตา
ให้อภัย และความไม่หลงอาจแสดงตัวออกเป็นปัญญาที่
รู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต การให้อภัยจึงเป็น
ธรรมชาติของจิตส่วนที่เป็นความไม่โกรธหรือความมี
เมตตาด้วยกับความไม่หลงหรือความมีปัญญาเข้าใจความ
เป็นจริง เมื่อมนุษย์สามารถที่จะไม่โกรธหรือมีความเมตตา
และเข้าใจความเป็นจริงของโลกและชีวิตได้ มนุษย์ก็
สามารถให้อภัยได้ ความสามารถให้อภัยได้จึงเป็น
ศักยภาพที่เป็นธรรมชาติของจิตในมนุษย์ เราจึงเชื่อมั่น
โดยสารณ์ว่ามนุษย์ปอมสามารถให้อภัยในความ
ผิดพลาดบกพร่องของกันและกันได้ ดังนั้น มนุษย์ทุกชาติ
ทุกภาษาจึงมีธรรมเนียมการกล่าวขอโทษขออภัยกันเป็น
ปกติเมื่อรู้ตัวว่าได้ทำหรือจากทำผิดต่อผู้อื่นหั้งด้วยการ
แสดงออกทางกิริยาท่าทาง การพูดจา หรือแม้แต่การคิด
ไม่ดี

การให้อภัยคือรูปแบบของการไม่ใช้ความรุนแรงหรือ
อหิงสา เป็นการแสดงออกของจิตที่ประกอบด้วยเมตตา
หรือความรู้สึกรับผิดชอบและเคารพคือสรรพชีวิต ซึ่งเป็น^๘
ธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ ดังที่ปรากฏทางพระพุทธ-
ศาสนาอธิบายว่า

“ความก้าวรวมก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมนุษย์ด้วย
แต่นั่นไม่ใช่ส่วนที่มีอิทธิพลสำคัญแต่อย่างใด อหิงสา หรือ
การไม่ใช้ความรุนแรงได้รับการกล่าวว่าเป็นความรู้สึกของ
ความเมตตา และความรู้สึกของการเป็นห่วงเป็นใย ความ
เมตตาไม่ใช่ความรู้สึกอันหนึ่งของความสัมสาร ความ
เมตตาเป็นความรู้สึกที่แท้จริงอันหนึ่งของความรับผิดชอบ

และควรพ่อสรรพชีวิต คัวบทคุณ จารน์ความรู้สึก เกี่ยวกับความรักและความเมตตาเราใจใส่เจิงเป็นราภูมิ เกี่ยวกับการอยู่รอดของมนุษย์ คัวบทคุณนั้น อธิงสาหรือ การไม่ใช้ความรุนแรงจึงไปค่วยกันอย่างกีบธรรมชาติ พื้นฐานของมนุษย์”^๗

จากข้อความนี้ เราจะเห็นความสัมพันธ์ของ “เมตตา – อหิงสา” คือ เมื่อจิตมีเมตตาหรือความรักความปรารถนา ดียอนทำให้เกิดอหิงสาคือความไม่คิดเบียดเบี้ยคหรือใช้ความรุนแรงกับเพื่อนมนุษย์ (และสรรพสิ่ง) และจากตรงนี้ เราสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ของ “เมตตา – อหิงสา – อภัย” เท่ากับเมื่อเมตtagก่ออหิงสาเมื่ออหิงสาก่ออภัย คือ เมื่อมีเมตตาเป็นพื้นจิตอยู่แล้วก็ไม่คิดเบียดเบี้ยน เมื่อไม่คิดเบียดเบี้ยนก่ออภัยได้โดยไม่มีเงื่อนไข คืออภัยได้มั่ว่า ฝ่ายตนจะถูกเบียดเบี้ยน หรือถูกกระทำด้วยความคุกคาม เหี้ยดหยามหรือเกลียดชัง หรือเวลาอาจอธิบายได้ออกอย่างหนึ่งว่าอหิงสากับอภัยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือมีบทบาทสนับสนุนกันและกัน อหิงสาคือสำเนียงที่จะไม่เบียดเบี้ยน ไม่ใช้ความรุนแรงต่อใครๆแม้ศัตรุผู้รุกราน อภัยคือความสามารถตัดใจไม่โกรธแค้น ไม่ผูกพยาบาท จงเกรแก่คราแม้แกศัตรุผู้รุกราน ในแห่งนี้การให้อภัยจึงทำให้แนวทางการต่อสู้แบบอหิงสาเป็นจริงได้ แต่ในทางกลับกันพระจิตไม่คิดจะเบียดเบี้ยนการให้อภัยจึงเป็นไปได้จริง ทั้งอหิงสาและการให้อภัยมีพื้นฐานมาจากเมตตา อันเป็นธรรมชาติของจิตที่ดึงดูดของมนุษย์ เราจึงกล่าวได้ว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีพื้นฐานจิตใจที่ดึงดูด มนุษย์จึงสามารถที่จะดำเนินชีวิตอย่างไม่เบียดเบี้ยนและให้อภัยได้ ความไม่เบียดเบี้ยนและการให้อภัยจึงเป็นความโน้มเอียงตามธรรมชาติของมนุษย์

คำถานคือ ถ้าโดยพื้นฐานแล้วมนุษย์มีจิตใจที่ดึงดูด และมีความโน้มเอียงที่จะไม่เบียดเบี้ยดและให้อภัย แต่ทำไม่ในชีวิตประจําวันเรารู้จึงพบอยู่เสมอว่ามนุษย์มักใช้ความเกลียดชัง ความรุนแรง การแก้แค้นต่อกันและกันอยู่

^๗ ทงไಡามะ, อ้างแล้ว.

เสมอทั้งในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และในความขัดแย้งทางสังคมในระดับต่างๆ ประดิ่นนี้พระพุทธศาสนามองว่า เพราะธรรมชาติของมนุษย์ไม่ได้มีแต่เฉพาะด้านที่ดี งามเพียงด้านเดียว มนุษย์ยังมีธรรมชาติต้านที่ข้าร้ายที่พุทธศาสนาเรียกว่า “อกุศลภูมิ” คือมีความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อโดยพื้นฐานมนุษย์มีธรรมชาติทั้งด้านดีงามและข้าร้าย มนุษย์จึงทำตัวบังชั่วบังสับกันไป แต่จากข้อความข้างต้นที่ว่า “ความก้าวร้าวภัยเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมนุษย์ด้วย แต่วันไม่ใช่ส่วนที่มีอิทธิพลสำคัญแต่อย่างใด...” แสดงว่าธรรมชาติต้านร้ายไม่ใช่ “แก่นสาร” (Essence) ของความเป็นมนุษย์ซึ่งเราสามารถเข้าใจได้จากคำอธิบายของพระพุทธศาสนาที่ว่า เราเกิดมาเป็นมนุษย์ได้ก็ด้วยกรรมตี่จำนวนหนึ่ง (กรรมชั่ว ก็ส่งผลต่อเราเช่นกัน แต่ส่งผลในลักษณะบันทอนต่อความเป็นมนุษย์ทั้งในแห่งร่างกายและจิตใจ ละกรรมบางอย่าง) และด้วยกรรมตี่ที่ส่งให้เราได้อัคคภาพเป็นมนุษย์นั้นก็จึงทำให้เรามีต้นทุนที่จะทำการตี่ยิ่งๆอื่น ซึ่งหมายถึงว่าเราได้พัฒนาธรรมชาติต้านที่ดึงดูดของมนุษย์ (คือคุณลักษณะทางจิตและพฤติกรรมที่แสดงออกบนพื้นฐานของความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง) ให้อย่างมีพญายืนเรื่อยๆ และโดยปริยายก็เท่ากับว่าธรรมชาติต้านข้าร้ายก็ถูกชำระล้างให้ลดลงเรื่อยๆจนที่สุดก็หมดสิ้นไปได้ คงเหลือแต่ธรรมชาติต้านที่ดึงดูด และเมื่อนั้นมนุษย์ก็ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยเมตตา อหิงสา อภัย ให้อย่างเป็นปกติโดยไม่ต้องฝืนต่ออิทธิพลของธรรมชาติต้านที่ข้าร้ายภายในจิตของตนเองอีกต่อไป ตั้งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาบันทึกว่า พระอรหันต์และพระพุทธเจ้าล้วนมีจิตเมตตาต่อมิตร ศัตรุ และสรรพชีวิตอย่างเสมอเหมือนกัน

อีกประการหนึ่ง พระพุทธศาสนามองว่า สภาวะทางธรรมชาติและสรรพสิ่งล้วนเป็น “อนัตตา” ความหมายของอนัตตาคือน้ำหนักชั่วชั้นกลายเป็นประดิ่นถูกเตี้ยงทางปรัชญาหรือแม้แต่กิจวัตรทางศาสนาทุกกฎสมัย ในที่นี้ผู้เขียนมุ่งความหมายตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า อนัตตาคือ “สภาวะที่สรรพสิ่งในธรรมชาติคำว่า ‘อยู่อย่างอิจฉา’

กันและกัน ไม่มีอัคคាតัวคนหรือถึงได้ถึงหนึ่งที่คำรงอยู่ได้ ตัวยังตัวมันเองโดยไม่ถึงอาศัยหรือเกี่ยวข้องในเชิงเป็นเหตุ ปัจจัยกับสรรพสิ่งในธรรมชาติ” โดยเฉพาะการคำรงอยู่ ของชีวิตเราต้องอาศัยบุคคลอื่นๆ ภูกหล่อห้อมตัวระบบ สังคม และวัฒนธรรม อาศัยดิน น้ำ พืช อาศัย แสงอาทิตย์ ชีวิตพืช สัตว์ จุลทรรษׁ และอื่นๆ การมองเห็น ความเป็นจริงเข่นี้พระพุทธศาสนาเรียกว่าจะทำให้จิตผ่อง แฉ่ง หมดจากการความรู้สึกหรือความยึดถือว่ามีตัวของตัว จึงทำให้เราไม่เห็นแก่ตัว^{๙๙} ท่านติช นพ. อันท พะกิณุใน พระพุทธศาสนา尼伽ย เรียนชาวเดียวดาน กล่าวในเชิง ภาพพจน์ว่า “การเห็นอนตตาคือการประจักษ์ในหน้าตาที่ แท้จริงของชีวิต” ทำให้จิตใจเราเกิดความเมตตากรุณา ดัง ข้อความที่ว่า

“ความเมตตา-กรุณา เป็นผลจากความเข้าใจ การปฏิบัติ ตามโพธิธรรมรุค คือการประจักษ์ในหน้าตาที่แท้จริงของชีวิต นั่นคือหน้าตาที่แท้ของอนตตา ทุกลิงทุกอย่างล้วนเป็น อนตตาและปราศจากตัวตนเอกสาร เส้นหันหนึ่งทุกลิงทุก อย่างท้องสูญ空虚ไป...เมื่อบุคคลมองลึกลงในอนตตากล่าว ของสรรพสิ่ง ท่าทีการมองของเข้าจะสงบเบือกเย็น การ เป็นอนตตาจะไม่ทำให้หัวใจและความคิดของเราสั่นคลอน ...คงกันข้ามความเมตตา-กรุนาซวยทำให้บุคคลเข้มแข็ง มากขึ้น” ^{๑๐}

ดังนั้น เท pudtha ทางอภิปรัชญาตามมุน年由ของ พระพุทธศาสนา จึงบอกเราว่าการให้อภัยเป็นการกระทำที่ มีคุณค่าในตัวเอง เพราะเป็นการกระทำที่สละท้อนอกมา จากหรือมีพื้นฐานมาจากธรรมชาติต้านที่ดึงดันเป็น

^{๙๙} ท่านพุทธทาสภิกขุอธิบายว่า “อนตตา” ในความหมายอย่าง ง่ายที่สุด คือ “ความไม่เห็นแก่ตัว” (โปรดดู พุทธทาสภิกขุ. อนตตาของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพฯ: ข้าวหอม, ๒๕๔๙). หน้า ๒๓.

^{๑๐} ติช นพ. อันท. คือเมฆสีขาวทางก้าวเก่าแก่ (เล่ม ๒). ศาสนา โสดิตรากุล และสันติสุข โสกนตสิริ แปล. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโภมศิริทอง, ๒๕๔๓). หน้า ๑๑๓.

ธรรมชาติที่เป็นแก่นสารของความเป็นมนุษย์ “แก่นสาร” ในที่นี้คือภาวะคุณธรรมบางอย่างที่ส่งผลให้เราเกิดมาเป็น มนุษย์ และทำให้เราพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้บรรลุนิติ ดังงานยิ่งขึ้น และนอกจากนี้ความสภาระความเป็นจริงตาม ธรรมชาติ ชีวิตเราและสรรพสิ่งต่างคำรงอยู่อย่างอิงอาศัย กันและกัน การให้อภัยจึงเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับ ธรรมชาติต้านที่ดึงดันในจิตใจของเรา และเป็นการปฏิบัติ สอดคล้องตามความเป็นจริงตามกฎธรรมชาติดังที่ว่ามานี้

เหตุผลทางจิตวิทยา คือการนึกถึงอกเข้าอกเรา โดย เอกาความรู้สึกของคนเองเป็นข้อเบรี่ยบเทียบกับคนอื่นๆ ว่า เราชอบสิ่งใด เราเกือบยกให้ครับปฏิบัติในสิ่งที่เราชอบ เรา ไม่ชอบสิ่งใดก็ไม่อยากให้ครับปฏิบัติอ่าเราในสิ่งที่เราไม่ชอบ คนอื่นๆ ก็เหมือนกัน มีพระพุทธพจน์ในเรื่องนี้ เช่น

“ถูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ธรรมปริยาบที่ ควรน้อมเข้ามาในตนเป็นอ่อน? อริยสั�กในธรรมวินัยนี้ บ่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เรายากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ ผู้ใดจะปลงเราผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยาก ตาย รักสุข เกลียดทุกข์ เสียจากชีวิต ข้อนั้นไม่เป็นที่รักที่ ชอบใจของเรา อนึ่ง เรายังปลงคนอื่นผู้อยากเป็นอยู่ ไม่ อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ เสียจากชีวิต ข้อนั้นก็ไม่เป็น ที่รักที่ชอบใจแม้ของคนอื่น ธรรมข้อใด ไม่เป็นที่รัก ที่ชอบ ใจของเรา ธรรมข้อนั้น ก็ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจแม้ของผู้อื่น ธรรมข้อใด ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา เราจะพึงประกอบ ผู้อื่นไว้ค่ายธรรมข้อนั้นอย่างไร?...”^{๑๑}

เมื่อใช้เกณฑ์นี้กับการให้อภัย เราเกิดจากความตุนของ เรากายถูกใจรุกใจเจ็บ อาจมาแตดัน หรือจากเวรกรรม หาซ่องทางระบายความแค้นกับเราอยู่เรื่อยไปหรือไม่ แน่นอนเราย่อมตอบว่าไม่ และคนอื่นก็ย่อมตอบว่าไม่ เช่นเดียวกับเรา หนทางที่จะไม่ให้เกิดสิ่งที่เราไม่ชอบใน กรณีนี้ก็คือการให้อภัย ลองจินตนาการดูถ้าในความ สัมพันธ์ระหว่างเรากับคนอื่นๆ ไม่มีการให้อภัยซึ่งกันและ

^{๑๑} เกพุทธการสูตร สำ.มหา.1459-62.

กัน เราคงอยู่กันอย่างกินแหงนแผลงใจกันตลอดเวลา ในความสัมพันธ์ เช่นนี้คงจะหาความเป็นปกติสุขได้ยาก ยิ่งถ้าเป็นความขัดแย้งระหว่างสังคมด้วยแล้วถ้าไม่มีกระบวนการคิดถ่ายทอดความขัดแย้งด้วยการให้อภัย (เช่น การเจราชาประนีประนอม ใช้คำสอนทางศาสนาฯลฯ) สภาพทางสังคมจิตวิทยาคงย่ำแย่ เดิมไปด้วยความเดือดกังวล หวาดระแวง และอาจเกิดความรุนแรงขึ้นเมื่อใดก็ได้

มองอีกด้านหนึ่ง ลึกๆแล้วในจิตใจของเราแต่ละคนล้วนต้องการได้รับการอภัยจากคนอื่นๆทั้งสิ้น เพราะเราต่างก็รู้สึกว่าเราไม่ใช่มนุษย์สมบูรณ์แบบประเททที่ไม่อาจทำอะไรผิดพลาดเลย เราเป็นเพียงมนุษย์ธรรมชาติที่อาจทำอะไรไม่ดีก็ต้องการขออภัยจากคนอื่นๆได้เสมอ ถ้าไม่เหลือบ่อกด่าแรงเราก็ต้องการความเข้าใจและได้รับการอภัยจากคนอื่นๆตามที่ควรจะเป็น ดังนั้นการนึกถึงอกเข้าอกเรางึงเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่สนับสนุนการให้อภัย

เหตุผลทางจริยธรรม เป็นเหตุผลที่พระพุทธศาสนาตีอ่ว่าสำคัญที่สุดที่จะให้เรียนยังว่าทำไม่เราจึงควรให้อภัย ทั้งนี้ เพราะสำหรับมนุษย์ของพระพุทธศาสนาความเป็นจริงตามคำอธิบายทางอภิปรัชญาคือ ข้อเท็จจริงทางจิตวิทยา ก็คือ จะมีประโยชน์ต่อมนุษย์ที่ต้องเมื่อยล้าหากนำมาปรับใช้ได้กับการดำเนินชีวิตทางจริยธรรมเท่านั้น ความหมายของการดำเนินชีวิตทางจริยธรรมถ้าสรุปอย่างรวมรักก็คือ “การมีวิถีชีวิตที่มุ่งทำความเข้าใจความทุกข์กับความดับทุกข์” ซึ่งความทุกข์อาจแบ่งได้เป็นสองประเภทคือ ทุกข์ในชีวิตของป้าเจ้า กับทุกข์ทางสังคม อย่างหลังอาจเรียกว่า “ทุกข์ร่วม” (Collective Suffering) ในการอธิบายคำสอนพระทางพุทธศาสนาโดยทั่วไปมีแนวโน้มที่จะทำให้เข้าใจว่าคำสอนทางพระพุทธศาสนาใช้ดับทุกข์ในชีวิตของป้าเจ้าบุคคลเท่านั้น มีได้มุ่ง (หรือไม่สนใจ/ไม่มีไว้) เพื่อดับทุกข์ร่วมทางสังคม แต่ในมนุษย์ของผู้เขียนเห็นว่า พระพุทธศาสนาถือว่าการดับทุกข์ในชีวิตป้าเจ้ากับทุกข์ร่วมทางสังคมไม่ใช่เรื่องแยกส่วนหรือแยกขาดจากกัน หากแต่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือเป็นไปได้ภายใต้ภารกิจทางปฏิบัติขึ้นเดียวกัน วิถีชีวิตทางจริยธรรมจึงเป็นภารกิจ

ที่มุ่งทำความเข้าใจความทุกข์ และความดับทุกข์ทั้งในชีวิตของป้าเจ้าและทุกข์ร่วมในทางสังคม เช่น วิถีชีวิตทางจริยธรรมตามคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เรารู้จักกันดีในนาม “ทางสายกลาง” หรือรวมมิตรค์แปด ซึ่งสรุปลงเป็นไตรลักษณ์ที่ห่องจำกันคุณปากว่า ศีล สมาริ ปัญญา นั้น ผู้เขียนเห็นว่ามีความมุ่งหมายทางจริยธรรมสองอย่างคือ เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อขัดเกลาภิเตสหรือเพื่อดับทุกข์ในชีวิตป้าเจ้า และเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อดับทุกข์หรือเพื่อความสงบสุขทางสังคม เราจะเห็นภาพชัดขึ้นจากการมองแนวทางดำเนินชีวิตทางจริยธรรมตามคำสอนของพระพุทธศาสนาดังนี้

๑. แนวทางดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งศีล (อธิสีลสิกขา) คือ การมีวิถีชีวิตแห่งการไม่เบียดเบี้ยนผู้อื่นด้วยการรุค หรือการสื่อสาร โดยให้มีสัมมาวاجา ไม่เบียดเบี้ยนผู้อื่น ด้วยการกระทำ โดยให้มีสัมมาภัณฑะ และไม่เบียดเบี้ยนผู้อื่นด้วยการทำลายเครื่องชีวิต โดยให้มีสัมมาอาชีวะ ดังนั้นวิถีชีวิตที่มีศีลก็คือวิถีชีวิตที่ไม่เบียดเบี้ยน ไม่สร้างความทุกข์แก่ผู้อื่นและสังคม (รวมถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ) มองในเชิงบรรทัดฐาน (Normative) ศีลจึงเป็นข้อเรียกร้องขั้นพื้นฐานเพื่อความสงบสุขของสังคม

๒. แนวทางดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งสมาริ (อธิจิตตสิกขา) คือการมีวิถีชีวิตแห่งสติกระตุ้นตื่อนคนเองให้เพียรพยายามป้องกันความชั่ว ลดความชั่ว ชวนช่วยทำความตื่รรักษากำดี สร้างพื้นฐานจิตใจที่หนักแน่น มั่นคง สุขุมเยือกเย็น สงบ ผ่องใส อันจะเป็นพื้นฐานให้มีศีลที่มั่นคง และช่วยให้รักปัญญาพินิจไตร่ตรองสภาวะ ปรากฏการณ์ เหตุการณ์ หรือเรื่องราวต่างๆได้กระจາ และเที่ยงตรงตามความเป็นจริง

๓. แนวทางดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งปัญญา (อธิปัญญาสิกขา) คือ การมีวิถีชีวิตที่เรียนรู้อยู่ตลอดเวลาเพื่อสร้างโลกทัศน์ชีวทัศน์ที่ถูกต้อง (สมมาทิฐิ) และมีความคิดที่ถูกต้อง (สมมาสังกัปปะ) ซึ่งจะเป็นแสงสว่างนำทางให้การปฏิบัติตามศีลและสมาริเป็นไปอย่างถูกต้องทำให้ดับทุกข์

ได้ทั้งในเชิงปัจจัยและทุกช่วงทางสังคมตามสมควรแก่การปฏิบัติ

ที่จริงวิถีแห่งคิด สมາธิ ปัญญา ก็คือวิถีเชิงปัจจัยนี้เดียวกันคือ “ทางสายกลาง” หรือ “วิถีเชิงปัจจัยประเสริฐ” (พระมหาธรรมยุทธ) ที่สามารถด้านความประพฤติ การกระทำ (คิด) สงบด้านจิตใจ (สมາธิ) และส่วนที่ควบปัญญา การดำเนินชีวิตที่สะอาด สงบ ส่วนที่ของการดำเนินชีวิตทางจริยธรรมที่พระพุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นวิถีแห่งการดับทุกข์ ทั้งในเชิงปัจจัยและทุกช่วงทางสังคม

ถามว่า การให้อภัยในส่วนไหนของวิถีเชิงปัจจัยทางจริยธรรมดังกล่าว呢? คำตอบคือการให้อภัยเป็นองค์ประกอบหนึ่งของปัญญา ซึ่งถูกบ่มเพาะให้ลงองามได้ด้วยคิดและสมາธิ กล่าวคือ “ปัญญา” ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา นั้นประกอบด้วยคุณลักษณะสองอย่างหลักๆคือ “สัมมาทิฐิ” คือความเห็นอกرافิจั่งในความเป็นจริงตามกฎธรรมชาติ (เช่น กฏไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท อธิษัจ 4) และความเห็นถูกต้องทางคิดธรรม (เช่น เห็นว่าดี ชั่ว มีจริง ทำต่อก่อให้เกิดผลดี ทำซักก่อให้เกิดผลชั่ว ฯลฯ) และ “สัมมาสังกปปะ” คือความต่อริหรือความคิดถูกต้อง หมายถึงความต่อรองที่หันนุงเตรียมความไฟในทางที่ไม่หมกมุ่นมากเมามากในความหรือในความสุขทางผัสสะ แต่ถูกลงความพันทุกช่องที่เรียกวิสรภาพทางจิต และความต่อรองในทางละความพยายามเบี่ยงเบี้ยน เป็นต้น การให้อภัยจึงเกิดจากความคิดที่ไม่พยายามหันเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของสัมมาสังกปปะ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของปัญญา และการให้อภัยอาจถูกบ่มเพาะให้ลงองามด้วยคิดและสมາธิ ดังแนวการฝึกอบรมสติหัวประการ (คิด ๕) จากหมู่บ้านพัฒนา ของท่านติช นัท ยันห์ ขอยกนาให้อ่านเฉพาะข้อที่หนึ่ง ดังนี้

“พระหนักรู้ถึงความทุกข์จากการทำลายชีวิต ข้าขอหันสตัย์ปัญญาณที่จะบ่มเพาะความเมตตา และเรียนรู้วิถีทางที่จะปกป้องชีวิต ผู้คน สรรพลักษ์ พืชพันธุ์ และแร่ชาตุ ข้าหันจิตมั่นที่จะไม่ทำลายชีวิต ไม่ปล่อยให้ผู้อื่นทำลายชีวิต

รวมทั้งจะไม่ส่งเสริมการทำลายชีวิตใดๆในโลกนี้ โดยหันความคิดและการปฏิบัติในวิถีเชิงปัจจัยนี้” ๑๔

จะเห็นได้ว่าคำหวานดังกล่าวนี้เป็นคำหวานที่มี “เนื้อหา” ของ คิด สมາธิ ปัญญา ผสมกันอย่างเป็นเอกภาพและเกื้อหนุนกันและกัน เนื้อหาของคิดคือการตั้งเจตนาที่จะไม่จำกัดเวลาและไม่สนับสนุนการมีการทำลายชีวิตและสร้างผลลัพธ์ นี้เป็นส่วนหนึ่งของสมາธิคือความตั้งใจมั่นที่จะปฏิบัติตามคิด (รวมทั้งภาระจิตที่สงบ ประณีต นุ่มนวล อ่อนโยน ที่บรรยายขณะภาวนา) และเนื้อหาของปัญญาคือความตระหนักรู้ถึงความทุกข์จากการทำลายชีวิต เกิดความดำรงหรือความคิดที่จะตั้งสตัย์ปัญญาณบ่มเพาะความกรุณา และการบ่มเพาะความกรุณาที่หมายถึงการบ่มเพาะสำนึกการให้อภัยให้ลงองามขึ้นในจิตใจด้วยซึ่งจะช่วยให้เราสามารถให้อภัยได้ง่ายขึ้นในทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังนั้น การให้อภัยจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีเชิงปัจจัยทางจริยธรรมตามหลักกรรมรัตน์ ๙ หรือไตรสิกขา วิถีเชิงปัจจัยที่ดึงดูดความหลักพุทธศาสนาในแง่หนึ่ง ซึ่ง “เรียกว่า” (Requirement) หรือมีลักษณะเป็น “อภัยวิถี” คือวิถีแห่งการให้อภัย ไม่พยายามเบี่ยงเบี้ยน

การสรุปว่า การให้อภัยหรืออภัยวิถีเป็นวิถีเชิงปัจจัยทางจริยธรรมตามคำสอนของพระพุทธศาสนา อาจยังไม่เพียงพอที่จะเป็นเหตุผลในทางจริยธรรมว่าทำไมเราจึงควรให้อภัย เราจึงควรพิจารณาต่อไปว่าอภัยวิถีมี “คุณค่า” ทางจริยธรรมอย่างไร ซึ่งผู้เขียนขอแบ่งเป็นสองอย่างคือคุณค่าต่อตนเอง และคุณค่าต่อสังคม

ในแง่คุณค่าต่อตนเอง เราอาจเข้าใจได้ง่ายๆว่าในเมื่อพระพุทธศาสนาถือว่าการดำเนินชีวิตทางจริยธรรมคือ “การมีวิถีเชิงปัจจัยที่มุ่งทำความเข้าใจความทุกข์กับความดับทุกข์ทั้งในเชิงปัจจัยและทุกช่วงทางสังคม” การให้อภัยหรือการฝึกปฏิบัติในอภัยวิถีย่อมช่วยลดความรุ่มร้อน

๑๔ ติช นัทยันห์. วิถีแห่งบัวบาน บทหวานเพื่อการบำบัดและการเปลี่ยนแปลง. สุภาพร พงศ์พุกษ์ แปล.(กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๓๗). หน้า ๑๘๔.

ความเจ็บปวด ชุ่นแค้น ความอมาตรฐานในจิตใจ กล่าวตามจารีตคือ การให้อภัยช่วยรับหรืออดกิเลสที่เรียกว่า “โถส” ซึ่งเป็นหนึ่งในอุดมคุณด้านเป็นรากเหง้า ของความรุนแรงทางจิตใจที่แสดงออกทางกาย ว่าฯ พราพุทธศาสนาเปรียบโถสเหมือนเปลวไฟที่แผลเผาจิตใจให้รุนร้อนเป็นทุกข์ (โถสคดิ) การให้อภัยหรืออภัยวิถีที่เป็นวิถีแห่งการดับทุกข์ทางใจของป้าเจ้าซึ่งเป็นความมุ่งหมายสำคัญของการปฏิบัติธรรมในทางพราพุทธศาสนา ดังนั้นคุณค่าของการให้อภัยหรืออภัยวิถีคือป้าเจ้าบุญคุณก็คือเป็นวิถีที่ส่งเสริมความดับทุกข์ซึ่งเป็นเป้าหมายของชีวิตตามหลักพราพุทธศาสนา

ในแต่คุณค่าต่อสังคม การให้อภัยหรืออภัยวิถียอมรับด้วย ลดความรุนแรงทางสังคม เราต้องยอมรับความจริงว่า ความชัดเจนเป็นประกายการณ์ปกติของสังคมมนุษย์ เพราะมนุษย์มีความชอบ ความคิด ความเชื่อ ความเห็น แตกต่างกัน และยังมีเรื่องผลประโยชน์ โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม ตลอดถึงปัจจัยที่ขับขันมาอย่างที่ทำให้เกิดความชัดเจนในสังคม แต่ทำอย่างไรเมื่อก็เกิดความชัดเจนซึ่งไม่นำไปสู่ความแตกแยก แบ่งเป็นฝ่ายเป็นฝ่ายและแข็งแกร่งกันด้วยความรุนแรง นี้เป็นโดยที่ใหญ่ที่ทุกสังคมพยายามหาคำตอบ พราพุทธศาสนาเชื่อว่าการให้อภัยหรืออภัยวิถีเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยป้องกัน หรือลดความแตกแยกกรุนแรง ทำให้แนวทางแก้ปัญหาความชัดเจนด้วยหลักอหิงสาหรือสันติวิธีมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติและบรรลุผลสำเร็จได้จริง

เหตุผลทางจริยธรรมจึงบอกเราว่า การให้อภัย หรือ อภัยวิถี เป็นวิถีแห่งการรักษาตนเองและรักษาผู้อื่นหรือ สังคม ยังสันติสุขให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและสังคม ดังพราพุทธพจน์ที่ว่า

“คุก่อนภิกษุหงษ์หลาย เขอพึงเสพสติปัญญาด้วยคิคิว่า เราก็รักษาผู้อื่น บุคคลผู้รักษาตนยอมขอว่ารักษาผู้อื่น บุคคลผู้รักษาผู้อื่นยอมขอว่ารักษาตน... เมื่อรักษาตนก็ขอว่ารักษาผู้อื่นนั้นเป็นอย่างไร ด้วยการหมั่นปฏิบัติ ด้วยการเจริญธรรม ด้วยการทำให้มาก อย่างนี้แลเมื่อรักษาตนก็ขอ

ว่ารักษาผู้อื่น... เมื่อรักษาผู้อื่นก็ขอว่ารักษาตนนั้นเป็นอย่างไร ด้วยขันติ ด้วยอวิทิชสา ด้วยความมีเมตตาจิต ด้วยความเอ็นดูกรุณา อย่างนี้แลเมื่อรักษาผู้อื่นขอว่ารักษาตน... คุก่อนภิกษุหงษ์หลาย เขอหงษ์หลายพึงเจริญสติปัญญา ด้วยคิคิว่า เราก็รักษาตน และเจริญสติปัญญาด้วยคิคิว่า เราก็รักษาผู้อื่น คันนี้แล” ๓๓

พราพุทธพจน์ซึ่งบันทึกบ่อย่างชัดเจนว่า การปฏิบัติธรรม (แม้แต่เจริญสติปัญญา^{๓๔} ซึ่งคุณเมื่อนานจะสอนกันตามประเพณีมานานว่า เป็นกิจเฉพาะตัวเท่านั้น) หรือ การดำเนินชีวิตทางจริยธรรมตามทัศนะของพราพุทธศาสนา คือการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ มีความอดทน ไม่เบียดเบียน มีเมตตาด้วยระลึกลอยู่เสมอว่าจะรักษาตนเอง และผู้อื่น การปฏิบัติธรรมตามทัศนะของพราพุทธศาสนา จึงเป็นการดำเนินชีวิตที่ช่วยคลี่คลายหรือดับทุกข์ทั้งส่วนตน ทุกรูปของคนอื่น และทุกข์ร่วมทางสังคม และอภัยวิถีที่คือวิถีชีวิตทางจริยธรรมอย่างหนึ่งที่ยืนยันความจริงนี้

ปัญหาการใช้อภัยวิถี

ในโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมไทย

ถ้าเรามองว่าแนวคิดเรื่องอภัยวิถีในทัศนะของพราพุทธศาสนาตามที่กล่าวมาเป็น “องค์ความรู้” อย่าง

๓๓ เสตกสุตรที่ ๑ มหาส.๗๕๙-๗๖๒

๓๔ สติปัญญา คือการเจริญสติอยู่กับปัจจุบันขณะ โดยกำหนดพิจารณาการต่างๆทางกาย เวทนา (ความรู้สึก) จิต ธรรมชาติเนื้อความในพระสูตรที่ยกมา แสดงให้เห็นในท่านหนึ่งว่า การเจริญสติให้อยู่กับปัจจุบันขณะนั้นมี “เนื้อหา” ของการไตร่ตรองอย่างลึกซึ้งเพื่อให้เกิดจิตสำนึกรักษาตนเองและผู้อื่น ถ้าเราศึกษาแนวการเจริญสติของท่านติช นัท ยันท์ จะพบว่า ท่านประยุกต์สติปัญญาตามนัยพระพุทธพจน์นี้กับสภาพปัญหาของชีวิตและสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีพลังต่อการเดินปัญญาภูมิ และจิตใจที่อ่อนโนยอย่างน่าอัศจรรย์ (ผู้สนใจงานของท่านติช นัท ยันท์ โปรดดูหนังสือชื่อ “บำเพ็ญธรรมแห่งการที่น้อมสติ” และหนังสือที่เข้าสังกัดในบทความนี้ เป็นต้น)

หนึ่ง เรายังต้องยอมรับว่าคงคือความรู้ใดก็ตามจะมีประโยชน์ต่อชีวิตและสังคม ก็ต่อเมื่อถูกนำไปใช้แล้วทำให้ชีวิตและสังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นตามเนื้อหาสาระและเจตนาการณ์หลักๆขององค์ความรู้นั้นๆ แต่โดยข้อเท็จจริงแล้วองค์ความรู้ใดก็ตามเมื่อถูกนำไปใช้ในสังคม คงคือความรู้นี้ยากที่จะดำเนินเรื่องมาตราหรือความมุ่งหมายเดิมอย่างบริสุทธิ์ผิดฝ่องใจได้ เพราะองค์ความรู้ต่างๆนั้น ย่อมถูกใช้ภายใต้อิทธิพลของกรอบโครงสร้างทางสังคม และวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นั่นคือ “ความรู้ถูกบ่ง การโดยวัฒนธรรม”^{๑๕} เมื่อเป็นเช่นนี้เนื้อหาสาระและเจตนาการณ์ขององค์ความรู้ต่างๆจึงอาจถูกบิดเบือน ตัดแปลงไปตามอิทธิพลหรือการกำหนดของโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ เราจึงมีการพูดกันทำนองว่า พุทธศาสนาแบบไทยฯ ประชาริปไวยแบบไทยฯ หรือแม้กระทั่งว่า “การเรียนวิทยาศาสตร์แบบไทยฯ” คือเรียนวิทยาศาสตร์แบบท่องจำเนื้อหาวิชา มากกว่าที่จะฝึกฝนวิธีคิดและสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้/แสดงห้ามความรู้/ความจริงแบบวิทยาศาสตร์

ในการอบรมโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมแบบอีตซึ่งเป็นระบบศักดินາอุดมสมบูรณ์ มีการตีความคำของพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมความศักดิ์สิทธิ์หรือการมีของสถาบันเจ้าชูนมูลนาย และสร้างระบบศีลธรรมควบคุมความชุลมุน ประพฤติของคนชั้นล่างให้เป็นไปในแนวทางที่ชั้นชั้นนำต้องการ เช่น เน้นคำสอนที่ว่ากษัตริย์เป็นสมนติเทพ การเกิดมาในชั้นชั้นเจ้าชูนมูลนายเป็นผลของการบำเพ็ญบุญ บารมีในอดีตชาติ สอนเรื่องบุญ บป นร สรรค์เป็นศีลธรรมกำกับความประพฤติของชนชั้นบ่าวไฟร์ ในสภาพสังคมเช่นนั้นคำสอนของพระพุทธศาสนาอาจช่วยรักษาสถาบันกษัตริย์ให้เข้มแข็ง สร้างการยอมรับทางชั้นชั้น ถ่วงคุณภาพให้ดีขึ้น ที่ไม่เป็นธรรมของคนชั้นนำด้วยคำสอนเรื่องทศพิธราชธรรม เป็นต้น รวมถึงลดความขัดแย้ง

ในความสัมพันธ์ทางชั้น อภิปรีกามแสดงออกในรูปคำสอนที่ให้ผู้ใหญ่มีคุณธรรมเป็นแบบอย่าง เป็นปูชนียบุคคล มีเมตตาต่อผู้น้อยชั้นหมาดถึงบ่าวไฟร์ ลูก ลูกศิษย์ฯ ลฯ ดังที่มีการสอนกันจนเป็นประเพณีมาถึงปัจจุบันว่า “พระหมิดิหารธรรมคือธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่” เป็นต้น สำหรับในวิถีชาวบ้านซึ่งอยู่กรุงราชธานีไม่ได้เชื่อมโยงกับสังคมเมืองมากเท่านั้น ยกเว้นชั้นปัจจุบัน อภิปรีกามค่อนข้าง pragmat เด่นชัดในความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีการเลือก “ผู้นำตามธรรมชาติ” ซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณธรรมที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ และถือว่าพวกเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน เวลาไม่ปัญหากรุงราชธานีทั้งชั้ดແย়ংจะมีการตัดสินช้อพิพาทกันที่ศาลวัด โดยพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และสมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมของความเห็นและเสนอทางออก ซึ่งส่วนใหญ่ปัญหาชัดແย়ংต่างๆจะถูกตัดสินโดยการไกล่เกลี่ยประนีประนอม และให้อภัยแก่กันและกัน วัฒนธรรมอภิปรีกามเช่นนี้ยังมีให้เห็นอยู่บ้างในบางหมู่บ้านของชนบทไทย แต่นับวันจะลดน้อยลงเรื่อยๆ^{๑๖}

ส่วนในยุคปัจจุบันแม้เราอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคมแบบประชาริปไวย สังคมก้าวไปสู่สภาวะของสังคมสมัยใหม่ (Modern Society) แต่การณ์กับปракฏิว่า ลักษณะชั้นพื้นฐานของสังคมแบบฐานนั้นควรมีให้อันตรายหายไป กล่าวคือบุคคลจะไม่เสน่ห์ภาคกันอย่างมากทั้งในสภาพการณ์ความเป็นจริง และในรูปการณ์จิตสำนึกของผู้คน ทั้งนี้บุคคลจะมีการรวมตัวกันกระฉูกตามสถานภาพแบบคลาสสิก และเก่าเกี่ยวนี้ของกันจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง โดยมีฐานะกำเนิดของบุคคล ระดับของการศึกษา ลักษณะอาชีพและหน้าที่การทำงาน รวมทั้งสถานะความมั่ง

^{๑๕} มุกขอม วงศ์เทศ (บรรณาธิการ). มหาวิทยาลัยเที่ยงวันนิพิ. เอี่ยวศรีวงศ์. (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๙). หน้า ๒๐.

^{๑๖} ฤทธิกร วงศ์กรกุล สัมภาษณ์พิเศษ พ่อใหญ่สมเกียรติ พันกษย “ภูมิปัญญาจากความทุกข์ยาก” ใน นิตยสาร ก.คนประจำเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๕๐. หน้า ๖๒.

คั่งทางเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยผลักดันสร้างแรงจูงใจรวมทั้ง แผลล้มและมีอิทธิพลอยู่^{๑๗}

“ความไม่เสมอภาคกันอย่างมาก” ในหลายๆ ด้าน ดังกล่าวเป็นสภาพของ “ความไม่เป็นธรรม” และ “ความไม่สามารถสื่อสารให้เข้าใจตรงกัน” หรือ “ความไม่สามารถสร้างอุดมการณ์ร่วมกันได้” ที่กำลังถูกยกเป็นเงื่อนไขความขัดแย้งที่ลึกซึ้งและรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ในสังคมไทย ตัวอย่างเช่น ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่แสดงออกในรูปของคนชนบทตั้งรัฐบาล คนเมืองตั้งรัฐบาล เพราะนิยาม “ประโยชน์ส่วนรวม” ไม่ตรงกัน นอกเหนือจากการประท้วงเรียกร้องต่างๆ การใช้คำว่า “ปัจจัยทางการเมือง” ที่มีแนวโน้มที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งรุนแรงมากขึ้น

นำสังเกตว่า ท่านกลางปัญหาความขัดแย้งที่มา นายและชั้นนำภายในประเทศได้โครงสร้างสังคมประชาธิปไตย/สังคมสมัยใหม่ที่บังคับความเข้มข้นของภูมิธรรมฐานันดร อภัยวิถีตามคำสอนของพระพุทธศาสนาแบบไม่มีบทบาทช่วยเสนอทางออกหรือลดความขัดแย้งในสังคมปัจจุบันอย่างที่อาจเห็นเป็นรูปธรรมเลย แต่พระพุทธศาสนากลับมีอิทธิพลอย่างมากในเรื่องวัฒนธรรมคติพานิช ดังเช่นเกิดกระแสชาตุคุณพี่เลือร์ในช่วงปีสองปีมานี้เป็นต้น วัฒนธรรมการสอนและการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาของบ้านเราก็ยังตามไม่ทันปัญหาที่ชั้นนำของสังคมปัจจุบัน ดังที่นักวิชาการบางคนตั้งข้อสังเกตว่า การปฏิบัติธรรมแบบชาติที่ให้นั่งหลับตา บริกรรมภูมิภา�回บ้านข้อความที่ปราศจาก “เนื้อหา” (เช่น “มุบทโน – พองหนอ” เป็น

ต้น) นั้นไม่น่าจะช่วยแก้ปัญหาในอีกครึ่งได้เลย^{๑๘} คำสอนของพระพุทธศาสนาจะมีประโยชน์ก็ต่อเมื่อ การเรียนการสอนและการปฏิบัติธรรมมี “เนื้อหา” ของปัญหาชีวิต และสังคมร่วมสมัยถูกนำมาใช้ในการนิ维เคราะห์ คลี่คลายผ่านทัศนะมุ่งมองหรือหลักคิด/หลักธรรมที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งแบบรายเท่านั้น ดังนั้น อภัยวิถีที่เคยมีคุณค่าต่อวิถีชุมชนในอดีต จึงควรถูกปรับปรุงรูปแบบให้ตอบสนองปัญหาความขัดแย้งของสังคมร่วมสมัยอย่างเป็นรูปธรรม ผู้เขียนจะทดลองเสนอในหัวข้อต่อไป

การประยุกต์อภัยวิถีกับแนวทางสันติและสماโนฉันท์

ดังที่กล่าวมา ปัญหาสังคมร่วมสมัย หรือ “ทุกๆ ร่วมทางสังคม” ที่เรากำลังเผชิญร่วมกันอยู่ในวันนี้ คือปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และปัญหาวิกฤตทางการเมือง ปัญหาแรกสะท้อนให้เห็นร้อยร้าวในหลายๆ ด้าน เช่น ร้อยร้าวด้านประวัติศาสตร์ที่เกิดกระแสสถากดอกบ้ำ “ความเป็นอื่น” (Otherness) ในสามจังหวัดภาคใต้ ร้อยร้าวด้านชาติพันธุ์ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่ไม่อาจกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และร้อยร้าวเรื่องอธิบไตยเหนือต้นแคน ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นความปริแยกล้ำลึกยากที่จะเข้าใจและรับรู้ได้ แม้จะพยายามอธิบายให้ฟังก็สุดยอดเทื่อนอย่างลึกซึ้งต่อความน่าเชื่อถือของสถาบันชั้นสูงของสังคม (เช่น “ตำแหน่งของมนต์รี” ซึ่งกฎหมายกำหนดให้ดำรงความเป็นกลางทางการเมือง แต่ประธานองค์กรต้องลับถูกคนในสังคมจำนวนไม่น้อยเชื่อว่าอยู่

^{๑๗} นกรินทร์ เมฆไตรรัตน์ “สิทธิมนุษยชนในบริบทของสังคมการเมืองไทยสมัยใหม่” ใน ธนาศ วงศ์ยานนาวา (บรรณาธิการ). จักรวาลวิทยา: บทความเพื่อเป็นเกียรติแก่ นิธิ เอี่ยวนครีวงศ์.(กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๙). หน้า ๓๒๕-๓๒๖.

^{๑๘} โปรดดู จาบรรณาธิการ. “ประชุมทางพระพุทธศาสนา” ใน วารสารพุทธศาสนาศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑ มกราคม ๒๕๖๐. หน้า ๑-๓.

เบื้องหลังการก่อรัฐประหาร ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙^{๑๙} ต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนขึ้นกลางและคนราษฎร์ (พูดกันไม่รู้เรื่อง ผลประโยชน์ที่คาดหวังแบ่งแยกกัน) ทำให้เกิดการแตกแยกทางความคิด การแยกชนระหว่างกลุ่มขึ้นจากกันกลุ่มขึ้นใหม่ เกิดการมองหน้ากันไม่ติตรห่วงคนที่รักหรือเกลียดตัวบุคคลคนเดียวกัน เกิดสภาพความอ่อนแอก่อนการเมืองและพระราชการเมืองเป็นต้น

ท่ามกลางปัญหาขัดแย้งดังกล่าวนี้ มีการเสนอแนวทางแก้ปัญหาที่น่าสนใจ เช่น แนวทางสันติวิธี สมานฉันท์ สาธารณะชีวิৎศึกษา ฯลฯ แต่ดูเหมือนแนวทางเหล่านี้ยังไม่เห็นการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและเห็นผลชัดเจนนัก ข้อบังคับมีความทันสมัยว่า จะใช้สันติวิธีได้อย่างไรกับโรคที่มาเป็นรายวัน จะสมานฉันท์ระหว่างไครกับไคร ระหว่างรัฐกับฝ่ายผู้ถูกกดขี่ แล้วจะสมานฉันท์ได้อย่างไร ความไม่เป็นธรรม ความผิดและข้อกล่าวหาต่างๆจะจัดการกันอย่างไร จึงจะให้ทุกฝ่ายสมานฉันท์กันได้ และถ้าสมานฉันท์หมายถึง “มีความเห็นร่วมกัน” คนที่มีอุดมการณ์ขัดแย้งกัน หรือไม่สามารถการสร้างอุดมการณ์ร่วมกันได้เลยจะเกิดความเห็นร่วมกันได้อย่างไรฯ

โดยนัยนี้ อภิปรีกามทัศนะของสังคมทั้งหมด เราจะให้อภัยโจรให้ไหม? จะให้อภัย “ผู้นำ” ขึ้นนำชาติให้ใช่ไหม? จะให้อภัยกลุ่มทหารที่ก่อรัฐประหารให้ใช่ไหม? หรือว่ารัฐกับผู้ถูกกดขี่มีความไม่สงบในสามจังหวัดภาคใต้ควรให้อภัยแก่กันและกัน? ขัวขึ้นนำชาติเก่ากับขัวขึ้นนำชาติใหม่ควรให้อภัยให้ใช่ไหม? หรือว่าการให้อภัยเป็นเรื่องจำเพาะระหว่างกลุ่มคนบางกลุ่ม หรือเป็นเรื่องของสังคมทั้งหมด?

ผู้เขียนเห็นว่าอภิปรีกามทัศนะเป็นเรื่องของสังคมทั้งหมด แต่ก่อนอื่นเราควรกำหนดให้ชัดลงไปก่อนว่า การให้อภัยมีขอบเขตแค่ไหน เช่น เมื่อเรามองว่า “สังคมควรให้อภัย

ผู้นำขึ้นนำชาติ” หมายความว่าสังคมควรยกโทษให้เขาทั้งหมด โดยไม่ต้องตรวจสอบข้อกล่าวหา ไม่ต้องนำสืบพยานหลักฐาน และส่งฟ้องศาลตามกระบวนการยุติธรรมใช่หรือไม่? คำตอบคือไม่ใช่ เพราะตามทัศนะของพระพุทธศาสนา (ในกรณีตัวอย่าง) ให้อภัยหมายถึงในสังคมใจเราก็จะให้อภัยกันทุกฝ่าย ไม่ควรเจ็บแค้น ผูกพยาบาทต่อกัน แต่ในทางกฎหมายถ้าใครทำผิดก็ต้องว่าไปตามกระบวนการยุติธรรม โดยนัยนี้เราระบุนองเห็นว่าการให้อภัยในบางกรณีหมายถึงเลิกแล้วต่อกัน (อโหสิกรวม) ไม่เอาความหรือไม่ดำเนินการใดๆเพื่อเอาผิดกันทางกฎหมาย (เช่น ในคดีที่ยอมความกันได้) แต่ในบางกรณีสามารถให้อภัยได้ในทางจิตใจ แต่ยังต้องดำเนินการตามกฎหมายหรือกระบวนการยุติธรรม ตั้งนั้น การใช้อภิปรีกามที่ในกรณีปัญหาภาคใต้และปัญหาทางการเมืองในบ้านเราระบุนนี้ ในเบื้องต้นใจเราควรให้อภัยแก่กันและกันได้ แต่ในสังคมไทยหมายถึงต้องดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา แม้เราจะถูกเบี้ยดเบี้ยนบีท่านถึงแก่ชีวิตก็ตาม ในทางจิตใจเราต้องให้อภัยแก่ผู้กระทำต่อเราโดยไม่มีเงื่อนไข ขอให้สังเกตข้อความต่อไปนี้

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จ้าพากมนุษย์ชาสุนาปรันต-ชันบท จักค่าจักบริภัยข้าพระองค์ไวร... ข้าพระองค์จักมีความคิดอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาสุนาปรันตชนบทนี้เจริญดีหนอนที่เขามีต่ำเราด้วยมือ... จ้าพากมนุษย์ชาสุนาปรันต-ชันบทจักคีข้าพระองค์ด้วยมือไวร... ข้าพระองค์จักมีความคิดอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาสุนาปรันตชนบทนี้เจริญดีหนอนที่เขามีขวางเราด้วยก้อนดิน... จ้าพากมนุษย์ชาสุนาปรันตชนบทจักขวางข้าพระองค์ด้วยก้อนดินไวร... ข้าพระองค์จักมีความคิดอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาสุนาปรันตชนบทนี้เจริญดีหนอนที่ไม่เคารพด้วยท่อนไม้... จ้าพากมนุษย์ชาสุนาปรันตชนบทจักด้วยก้อนดินที่ข้าพระองค์ด้วยท่อนไม้ไวร... ข้าพระองค์จักมีความคิดอย่างนี้ว่า มนุษย์ชาสุนาปรันตชนบทนี้เจริญดีหนอนที่เขามีประหารเราด้วยศาสตรา... จ้าพากมนุษย์ชาสุนาปรันตชนบทนี้เจริญดีหนอนที่เขามีประหารเราด้วยศาสตรา... จ้าพากมนุษย์ชาสุนาปรันตชนบทจักด้วยศาสตราไวร...”

^{๑๙} ดังที่มีการเดินขบวนขึ้นไปประisanของคุณตรีและเกิดการประทับเจ้าหน้าที่ตำรวจขึ้น เมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๐.

พากนูญชัยชาสุนาปรันพชนบทจักราชพระองค์กัววิเศษรา ข้าพระองค์จักมีความคิดอย่างนี้ว่า มุนชัยชาสุนาปรันพชนบทนี้เจริญคีหนอที่เข้าไม่ปลงเรอาเลียจากชีวิต... ถ้าพากนูญชัยชาสุนาปรันพชนบทปลงข้าพระองค์เสียจากชีวิตด้วยศาสตราอันคมไชร... ข้าพระองค์จักมีความคิดอย่างนี้ว่า มีพระสาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นอันมากที่อีกด้วย ขยายของอยู่ด้วยกาลและชีวิต บ่อมแสวงหาศาสตราสำหรับปลงชีวิตเลีย ศาสตราสำหรับปลงชีวิตที่เราแสวงหาอยู่นั้นเราได้แล้ว”^{๒๐}

ข้อความนี้เป็นคำกราบบุдуษของพระบุณณเดรในคราวที่ไปถลพรัตน์เจ้าเพื่อไปเผยแพร่ธรรมในสุนาปรันพชนบท เมื่อถูกพระพุทธองค์ถามทำนองว่า ชาสุนาปรันพชนบทขึ้นชื่อในทางเป็นคนดุร้าย ถ้าเชือถูกเข้าค่าหรือถูกทำร้ายด้วยวิธีต่างๆ เขายังทำอย่างไร ซึ่งพระเดราก็ตอบไปดังข้อความข้างบนนั้น สุคท้ายพระพุทธองค์ก็ทรงเปล่งสาสุการว่า ทั้งหมดที่พระบุณณเดรกล่าวนั้นชอบแล้ว แสดงให้เห็นว่าการให้อภัยในมุ่งมองของพระพุทธศาสนา นั้นคือให้อภัยได้มักรังหองคนที่พระชาชีวิตเรา แม้แต่คนที่ค่าทำร้าย หรือฆ่าเรา เราเก็บรู้สึกติดต่อเข้า ไม่ควรโกรธอาฆาต หรือทำร้ายคน แต่น่าสังเกตข้อความตอนท้ายที่ว่า “...ศาสตราสำหรับปลงชีวิตที่เราแสวงหาอยู่นั้นเราได้แล้ว” นั้น ถูเหมือนพระเดราก็ได้แสดงความเอาลับในชีวิตคล้ายกับยินดีที่จะถูกฆ่าตายเสียด้วยช้ำ อาจทำให้สงสัยได้ว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้มองว่าชีวิตเป็นสิ่งมีค่าสูงสุดที่คนเราพึงรักษาอย่างถึงที่สุดหรือห้าม

ที่จริงแล้วพระพุทธศาสนาถือว่าชีวิตเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในความหมายอย่างน้อยสองอย่าง คือ (1) ชีวิตนี้เป็นโอกาสอันดงามซึ่งโอกาสที่ว่านี้เป็นผลมาจากการดีที่ได้กระทำมาในอดีตชาติ (2) โอกาสอันดามที่ว่านั้นจะเป็นพื้นฐานของการแสวงหา หรือสร้างความเติบโตขึ้นให้แก'

^{๒๐} บุณณสูตร ๗๙.๓-๑๑๖.

ชีวิต ^{๒๑} หมายความว่า พระพุทธศาสนาเชื่อว่าที่เราเกิดมาเป็นมนุษย์เป็นผลของการบุญดีในอดีตชาติ ดังนั้นการเกิดมาเมื่อชีวิตคงจะเป็นการได้โอกาสอันดงาม (เนื่องจากพระพุทธศาสนาเชื่อว่าการเกิดเป็นมนุษย์นั้นแสนยาก เพราะคนเรา มักทำกรรมชั่วมากกว่ากรรมดี เมื่อตายไปแล้วจึงได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์เพียงน้อยนิด) และเราควรใช้โอกาสอันดามที่ได้มาให้สั่งสมความดีงามด้วยการทำดีเพื่อความเติบโตขึ้น ของชีวิตซึ่งหมายถึงชีวิตที่เป็นอิสระจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง การมองคุณค่าของชีวิตโดยสัมพันธ์กับ “กรรมดี” เช่นนี้ แสดงให้เห็นโดยนัยว่ามีบางอย่างที่พระพุทธศาสนามองว่ามีคุณค่ากว่าชีวิต บางอย่างที่กว่านี้ เราอาจเรียกว่า “ความดี” หรือ “ธรรม” ก็ได้ หากเปรียบเทียบชีวิตกับ “ความดี” หรือ “ธรรม” แล้วเราจะพบว่าชีวิตเป็นสิ่งชั่วคราว แต่ความดีหรือธรรมเป็นสิ่งยั่งยืน และความดีหรือธรรมนั้นนอกจากจะรักษาผู้กระทำความดีหรือผู้ประพฤติธรรมแล้ว ยังรักษาสรรพชีวิตอื่นๆ ให้ได้รับโอกาสในการพัฒนาตนให้มีชีวิตที่เติบโตขึ้นด้วย (ดัง หรือ โโคตตัปปะเป็นธรรมคุณของโลก เมตตาเป็นธรรมคุ้มครองโลก ๗๗) ดังนั้น ความดีหรือธรรมจึงเป็นสิ่งที่เราพึงรักษาแม้จะต้อง捨ชีวิตที่มีค่าก็ตาม ดังพุทธภาษิตที่ว่า “พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต พึงสละแม่ชีวิตเพื่อรักษาธรรม” ลองสุมนติงฯ ว่า ถ้าโลกเรากำหนดมาตรฐานร่วมกันว่าชีวิตเป็นสิ่งที่มีคุณค่ากว่าความดีงามใดๆ ถ้าใครมาทำร้ายเราจะด้วยว่าๆ ด้วยกำลัง หรืออาชญากรรม ก็ให้เราปกป้องชีวิตด้วยการตอบโต้ที่รุนแรงพอๆ กันชนิดต่อต้านต่อพัน โลกเราจะเดือดร้อนกวนวายขนาดไหน แต่ถ้าโลกเราอยู่รอดมาได้ เพราะมนุษย์เรามองคุณค่าชีวิตโดยสัมพันธ์กับความดีหรือธรรม และเห็นว่าความดี หรือธรรมมีคุณค่าที่ต้องรักษาไว้

^{๒๑} สมภาฯ พรมทา. “คุณค่าของชีวิตมนุษย์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา กับการประยุกต์ใช้ในทางชีวาริยธรรม” ใน วารสารพุทธศาสนาศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒ พฤศจิกายน - ธันวาคม ๒๕๕๘. หน้า ๙.

ค้ายี่วิต เพื่อให้ความคืบหน้าในด้านการบริหารจัดการและพัฒนาประเทศ รวมถึงการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคนไทย ให้ดีขึ้น ทั้งนี้โดยอาศัยความร่วมมือและการสนับสนุนจากภาคเอกชน ภาคประชาชน และนานาชาติ ที่มีความต้องการและต้นทุนทางการเงินที่เหมาะสม สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ตลอดจนสามารถส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม หรือด้านสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

ดังนั้น ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสูงสุด และธรรมย่อมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกชีวิต เพราะแม้เจ้าโลกที่ยังต้องมีธรรมของโจร ตั้งที่พระพุทธองค์ตรัสว่า "...มหาโจราประกอบค้ายองค์แบปบประกาศ ย่อมตั้งอยู่ได้นาน ไม่เสื่อมเร็ว คงค์แบปบประกาศคืออะไรบ้าง คือไม่ประหารคนที่ไม่ประหาร, ไม่ถือເเอกสารของจนไม่เหลือ, ไม่ลักพาสตรี, ไม่ประทุษร้ายกุนารี, ไม่ปล้นบรรพธิต, ไม่ปล้นราชทรัพย์, ไม่ปล้นไก่ถินเกินไป, (และ) ฉลาดในการเก็บ" ๒๖

เพราจะถือว่าธรรมมีค่ากว่าชีวิตดังกล่าวแล้ว พระพุทธศาสนาจึงยืนยันอย่างมั่นคงในอภัยวิถีไว้ เมื่อเชิญกับการเบี่ยงเบี้ยนทำร้าย ไม่ว่าจะด้วยบริยาณใดๆสิ่งที่คิดว่าสุดที่เราพึงทำก็คือการทำใจเมตตาให้อภัย ไม่กราบทอบหรือพยายามหาสาเหตุแคน เป็นรากษาธรรมหรือปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังข้อความข้างล่างนี้

“...ูกก่อนกิกนุ้ยหงาย แม้ว่าพวกรู้ผู้มีความ
ประพฤติค่าช้า พึงตักทอนอวยะน้อยให้ญี่หงายหงายค้าย
เลื่อยอันมีก้ามส่องข้างไปร์ กิกนุ้ยที่บังใจให้ประทุร้ายใน
โจร ย่อมไม่เชื่อว่าทำมาคำสอนของเรา...อนึ่ง ความเพียร
อันเราประภากแล้ว จักไม่ย่อหย่อน สติอันเราตั้งไว้มั่นแล้ว
จักไม่หลงลืม ภายอันเราให้ส่งบแล้วจักไม่กระวนกระวาย
จิตอันเราตั้งไว้มั่นแล้วจักมีอารมณ์เป็นหนึ่งเชียว การ
ประหารค้ายฝ่ามือ...ค้ายก้อนคิน...ค้ายท่อนไม้...ค้าย
ศาสตราหงาย จงเป็นไปในกาญันี้เกิด คำสอนของ
พระพุทธเจ้า...เราจะทำให้จังได้ ดังนี้” ๙๓

จากที่อภิปรายมาทั้งหมด ทำให้เรากระจุ่งชัดว่า อภัยวิถีคือวิถีแห่งการรักษาธรรม โดยเฉพาะรักษาอหิงสรรรมสันติธรรม สมานฉันท์ธรรม และเมื่อรักษาธรรมปุยม เท่ากับรักษาตนเอง รักษาผู้อื่น รักษาสังคม และรักษาโลกตัวอยู่

ข้อสังเกตคือความตัวอย่างที่ยกมา การให้อภัยมีลักษณะของการไม่ตอบโต้ คือไม่กราบทอน ไม่ค่าหรือทำร้ายตอบถ้าเราบอกว่า “ในแห่งจิตใจให้อภัยได้เต็มที่ แต่ในแห่งกฎหมายก็ดำเนินไปตามกระบวนการยุติธรรมย่อมเป็นการตอบโต้ รูปแบบหนึ่ง การตอบโต้เช่นนี้จะไม่ชัดหลักการให้อภัยหรือปัญหานี้เราสามารถอธิบายได้ว่า การตอบโต้ที่ชัดหลักการให้อภัยนั้น คือการตอบโต้ด้วยความเจ็บแค้น ด้วยความอาฆาตของเรื่องเกิดจากแรงขับของกิเลสที่เรียกว่าโหะส์ที่สามารถนำไปสู่การใช้รุณแรงต่างๆนานาได้ การตอบโต้เช่นนี้ย่อมทำลายทั้งคนเองและผู้อื่น เช่นเมื่อเราเห็นคนทะเลาะ ชาต่อย หรือกระทำการทั้งยกกองทัพรบรวมฝันกัน ผลก็คือเหมือนกับสาดน้ำใส่กันเสียหายทั้งสองฝ่าย ดังนั้น การตอบโต้ด้วยโหะส์จึงชัดกับหลักการให้อภัย แต่การตอบโต้ด้วยกฎหมายและการยุติธรรมที่ดำเนินการไปโดยสุจริต พระพุทธศาสนาไม่ถือว่าชัดกับหลักการให้อภัย แต่การกระทำเช่นนั้นถือเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมที่ว่า “ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว” ดังนั้นอภัยวิถีจึงไม่ได้หมายความว่า ยอมจำนำน หรือไม่ตอบโต้ผู้กระทำผิดต่อเรา ให้ตอบโต้ได้แต่ไม่ใช่ด้วยความโกรธแค้น ต้องตอบโต้ด้วยสันติคิริ เช่น ใช้การเจรจาด้วยเหตุผล ใช้กฎหมายหรือกระบวนการยุติธรรมอย่างสุจริตเที่ยงธรรม เป็นต้น กล่าวโดยสรุป หลักการตอบโต้ของอภัยวิถีก็คือหลักการเดียวกันกับหลักสันติคิริ ดังที่คุณความทั้งล้วนนี้

“สันติวิชีไม่ใช่การยอมจำนนหรืออุ้มเงียบ ปล่อยให้อึด
ฝ่ายมากำราทำโดยไม่ตอบโต้ แท้ที่จริงสันติวิชีคือการตอบ
โต้ อึดแบบหนึ่งโดยไม่ใช่ความรุนแรง ทั้งนี้เพื่อหยุดคั่ง

ମୁଦ୍ରଣ ପ୍ରକାଶକାରୀ ଟି. ଟି. ଏ. କ୍ଲାନ୍ଡେଲ୍

ମହାତ୍ମାପିଲ୍ଲାଙ୍କଣା ମନ୍ଦିର

พุทธกรรมอันไม่ถูกต้อง หรือเพื่อปรับเปลี่ยนสถานการณ์ให้เป็นไปในทางสันดิ^{๒๔}

กล่าวโดยสรุป อภัยกิจคือความเมตตาในทางปฏิบัติซึ่งเกิดจากปัญญาที่มองเห็นความเป็นจริงว่าสรรพชีวิตต่างเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ การให้อภัยเป็นการคุ้มครองรักษาทั้งตนเองและผู้อื่น ไม่ว่ามิตรหรือศัตรู และการให้อภัยเป็นหน้าที่ของมนุษย์ในการรักษาธรรม (โดยเฉพาะ) คือ ဓิงสา สันดิ สมานฉันท์ โดยนัยนี้การแก้ปัญหาขัดแย้ง ต่างๆด้วยแนวทางของธิงสา สันดิวิธี และสมานฉันท์ป้อม เป็นไปได้บนพื้นฐานของอภัยกิจ หรือภายในกระบวนการฯ เรียนรู้ที่จะมีจิตคติให้อภัยแก่กันและกันอย่างจริงใจเท่านั้น

ผู้เขียนเห็นว่า แนวทางแก้ปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง และปัญหาขัดแย้งอื่นๆในทางสังคม ด้วยสันดิวิธีและสมานฉันท์นั้น เป็นแนวทางที่ถูกต้อง ซึ่งแม้จะยากแต่ก็เป็นแนวทางเดียว ที่จะสามารถดำเนินสันดิสุขอย่างยั่งยืน แม้นักต่อสู้ด้วยสันดิวิธีเองย่อมตระหนักรู้ว่าการใช้แนวทางสันดิวิธี คงต้องใช้เวลานาน คงต้องเสียสละ คงต้องเต็มใจเป็นพิเศษ คงเป็นที่เบียดบัณของผู้อื่น แต่ถ้ามั่นในหลักการจริง ความอดทนป้อมตามมาเอง^{๒๕} ผู้เขียนจึงเห็นว่าสังคมบ้านเราควรใช้โอกาสอันร่วมกันทางแนวทางเสริมสร้างอภัยกิจให้เกิดขึ้นในทุกภาคส่วนของสังคมเพื่อสนับสนุนแนวทางสันดิและสมานฉันท์ ดังนี้

๑. ควรส่งเสริม “อภัยกิจภำวนा” คือการพัฒนาอภัยกิจขึ้นในสังคมทั้งหมด ซึ่งอาจทำได้สองแนวทาง อย่างแรกอาจเรียกว่า แนวทางประยุกต์ประเพณีการปฏิบัติธรรม คือในجاติการปฏิบัติธรรมในทางพุทธศาสนาของบ้านเรานั้น มีประเพณีการแผ่เมตตาซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อ

สร้างพื้นฐานจิตใจที่มีเมตตาที่ง่ายต่อการให้อภัย เพียงแต่กำลังที่ปฏิบัติกันอยู่เป็นเพียงแค่ “ทำพอเป็นประเพณี” เท่านั้น เมตตาธรรมจะเกิดขึ้นในจิตใจของเราได้ก็ต่อเมื่อเราเข้าใจและรู้สึกว่าสิ่งใดก็ตามที่ของเพื่อนมนุษย์และสรรพชีวิตเท่านั้น การท่องคำแผ่เมตตาโดยปราศจาก “เนื้อหาความทุกข์” ของเพื่อนมนุษย์และสังคมให้เราเรียนรู้และรู้สึกสัมผัสได้ด้วยใจ ย่อมไม่อาจให้เกิดเมตตาธรรมขึ้นในจิตใจหรืออุบัติสัญญาของเราได้จริง สังคมชาวพุทธในบ้านเรารاحจำเป็นต้องเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ (Paradigm) ใหม่ๆ ว่า การปฏิบัติธรรมไม่ใช่การ “ท่องจำ” หรือการ “บริกรรม” ซึ่งความที่ไม่มีเนื้อหา แต่การปฏิบัติธรรมคือการสัมผัสด้วยความเป็นจริงของชีวิตและสังคมด้วยมุมมองแบบพุทธ ตัวอย่างเช่นปฏิบัติ เช่นนี้ที่เห็นได้ชัดคือ แนวทางของ ท่านติช นัท ยันท์ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเราสามารถนำมายังบุญกุ默默地 ศักดิ์สิทธิ์

“...สมัยก่อนจะอุยกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างลึกซึ้ง เมื่อเราอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างลึกซึ้ง เราจะเกิดความเมตตา กรุณา...ถ้ามีใครทำลิ่งที่เลวร้ายต่อเรา แล้วเรามองอย่างลึกซึ้งจะเห็นว่าเขาทำให้เราทุกข์ เพราะเขามีความทุกข์ นี่คือการลงโทษผู้อื่น ถ้าคนอื่นทุกข์ แล้วเรารู้สึกว่าเขานี่คือความรุนแรง...การเจริญสติอย่างลึกซึ้งทำให้เราเห็นความทุกข์ของอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งสามารถเปลี่ยนความโกรธความรุนแรงในตัวเราให้อ่อนโยนลง หากเราแก้แค้นเราจะไม่ได้ช่วยเขาเลย แต่ถ้าเรามีปัญญาจากการเจริญสติ เราจะเข้าใจเขาและกระตุนให้เรารายกิจช่วยเขา”^{๒๖}

ผู้เขียนมองว่าประเพณีการปฏิบัติธรรมในบ้านเรานั้น ต้นทุนทางจิตปัญญาของสังคมที่มีคุณค่าอันประมานมีได้เพียงแต่จำเป็นต้องประยุกต์ให้ตอบสนองต่อปัญหาชีวิต และสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น และต้องมีเนื้อหาสัมพันธ์กับ

^{๒๔} พระไไฟศาด วิสาโล. สันดิวิธี วิถีแห่งอารยะ.(กรุงเทพฯ: มูลนิธิโภมลั่นทอง, ๒๕๔๙). หน้า ๑๓๑.

^{๒๕} โปรดดู “บันทึกประชารัฐไทยโดยสันดิวิธี อนุสันธิของ jakthamaynayae” ใน อนุสสติ ๒๐ ปี ประชาธิปไตย. โครงการ ๒๐ ปี ประชาธิปไตย, ๒๕๓๘.

^{๒๖} หมอนไม. เริ่มต้นใหม่: ตามรอยติช นัท ยันท์ จากเรียนรู้ที่บ้านพัฒ.(กรุงเทพฯ: บ้านพระอาทิตย์, ๒๕๕๐). หน้า ๑๓๔.

การเข้าใจและแก้ไข “ทุกชีวิตร่วมสมัย” ด้วย
อย่างมีกระบวนการวิธีที่แยก开来

แนวทางที่ต้องคือการสร้างความรู้ความเข้าใจในความจริงที่แท้จริงของปัญหาขั้นเบื้องต้นในสังคมอย่างตรงไปตรงมา ชัดเจนและรอบด้าน เพื่อให้คนในสังคมเข้าใจปัญหาร่วมกัน มีจิตสำนึกรักผูกมายและอุดมการณ์ร่วมกันในการแก้ปัญหา อาจทำได้โดยการจัดเสวนา การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การนำเสนอข้อมูลข่าวสาร ข้อคิดเห็น ข้ออิพากษ์วิจารณ์การเสนอทางออกอย่างหลากหลายรอบด้าน ทั้งนี้ในม้านเราก็มีการทำกันมาพอสมควร แต่ผู้เขียนคิดว่ายังไม่กระจายไปในสังคมระดับกว้าง เนื่องจากภาษาไทยลักษณะทางสังคมนิยมจันวนมาก แต่ที่ดีนั้นตัวเปิดเวทีเสวนาแนวทางสันติสมานจันท์มีเพียงไม่กี่แห่ง เรา nênจัดก่อการสัมมนาสันติสมานจันท์ที่มีเพียงสักครู่ สามารถจัดให้เกิดขึ้นทั่วทุกภาคส่วนของสังคม

๒). การสร้างภัยวิถี สันติวิธี สมานฉันท์ในเชิง
โครงสร้าง หากจะมองอย่างกว้างความรุนแรงต่างๆ ใน
สังคมนั้นเป็นผลของความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ตัวอย่างที่
เห็นได้ง่ายๆ คือประเทศพม่าที่ถือว่าเป็นประเทศหนึ่งใน
เอเชียที่พุทธศาสนาค่อนข้างเจริญ โดยเฉพาะชื่อใน
ด้านการศึกษาอยู่ในระดับสูงและภูมิปัญญาที่มีความหลากหลาย
แต่พระพุทธศาสนาไม่อาจช่วยให้สังคมแก้ปัญหาซัด➊
ทางการเมืองด้วยสันติวิธีได้ เพราะการปกครองประเทศ
ตอกย้ำภายใต้โครงสร้างของระบบที่เดียวที่ห้ามไม่ได้
โครงสร้างความรุนแรง ในบ้านเราระบบที่เดียวที่ห้ามไม่ได้
หลักๆ ประกอบด้วย (๑) วัฒนธรรมและโครงสร้างเชิง
อำนาจ (๒) ระบบราชการและการเมืองที่ต้องปฏิสิทธิ-
ภาพ (๓) ระบบการศึกษาที่คับแคบและอ่อนแอดัง (๔)
ทิศทางการพัฒนาตามแนวทางเงินนิยม - วัตถุนิยม -
บริโภคนิยม^(๒) ถ้าเราต้องการให้สังคมไทยมีวัฒนธรรม

การแก้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆด้วยอภัยวิถี สันติวิธี สมานฉันท์ เราจำเป็นต้องสร้างการเรียนรู้ในสังคมให้เข้าใจหลักคิด จุดยืน อุดมการณ์ และคุณค่าของอภัยวิถี สันติ สมานฉันท์ เพื่อนำไปสู่การขับเคลื่อนให้เกิดโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีองคุณค่า ศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียม สายวัฒนธรรมฐานนั้นควรมีระบบราชการ การเมือง การศึกษา และทิศทางการพัฒนาประเทศ ที่มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และเป็นไปเพื่อส่งเสริมการแก้ปัญหาด้วยความรู้ และปัญญามากกว่าการใช้อำนาจและความรุนแรง รวมทั้งมีแนวทางการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความเป็นธรรม ลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ เปิดพื้นที่ทางสังคมให้คนชั้นล่างมีที่ยืน มีสิทธิ มีเสียง มีศักดิ์ศรีความเป็นคนมากขึ้น ถึงแม้จะใช้เวลานานเราต้องพยายามทำและทำกันทุกวิถีทางทุกภาคส่วนโดยเนพะชาพ犹ทหต้องมีจุดยืนที่มั่นคงในคำสอนของพระพุทธศาสนาที่มุ่งสร้างอภัยวิถีและสันติสุขทั้งในชีวิตของบุคคล ในสังคม และโลก

กถ้าโภคสรุป ผู้เขียนเชื่อว่าอภัยถือตามทัศนะของพระพุทธศาสนา (และการดำเนินอยู่ของพุทธศาสนาเองก็ตาม) จะมีความหมายต่อชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่อมีกระบวนการที่จะนำไปสู่การเรียนรู้และการปฏิบัติให้อย่างตรงตามสาระและเจตนาของเนื้องั้นในระดับปัจเจก-บุคคล และระดับสังคม อย่างสอดคล้องกับสภาพปัจจุหาที่เป็นจริง และส่งผลเป็นความคับຖุ์ในชีวิตปัจเจกและทุกชีวิวัฒนาทางสังคมได้จริงตามสมควรแก่การปฏิบัติ ๑

๑๒๗) ประเวศ ภะสี. ยุทธศาสตร์รัตนโกสินทร์เบิกพลังฝ่า “หมูนดำ” (กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน, ๒๕๔๐). หน้า ๑๐.